

A „visszaköszönő” grammatikai figura mint az érzelemkifejezés eszköze

NAGY LÁSZLÓ: ELMENTEK A TEJFOGAIM
(ELEMZÉS)

1. Lángol a hajnali szél,	1.	
röpdös a rózsalevél,	2.	
3. tüzes a szilvafaág,	3.	
ó, csupa tűz a világ.	4. 1.	
Nagy tüzes oltár az ég,		1.
6. hallgatok égi misét,	2.	
feljön a tűzfejű pap,	3.	
úsznak aransugarak	4. 2.	
9. Arcul vert engem a kín,	1.	
elementek tejfogaim,	2.	
a Naphoz könyörgök én,	3. a	
12. áldjon meg engem a fény.	3. b 3.	
Ne legyek boldogtalan,		1.
fényekben ússzon hajam,		2.
15. harmatok ragyogjanak,	3.	
fejemre szabaduljanak.	4. 4.	

A költemény Nagy László korai, népköltészeti ihletettségtől dalaiból való, 4x4 soros versszakokból épül föl. Ez a vers a világ szépségeinek leírásával, metaforikus megfogalmazásban is (4. versszak) a szép, a boldog élet utáni reményt fejezi ki.

A gondolattükröző grammatikai formában megtaláljuk a „visszaköszönő” grammatikai figurákat, megoldásokat. A költemény szintaktikai kiépülése révén várható ennek a látványvilágnak a megelevenedése, ez a várakozás teljesedik be a versben.

A 4 versszakos költemény 4 mondategészből, 14 mondategységből épül föl. A tagmondatok domináns kapcsolódási módja időben folyamatos, egyszerű mellérendelő kapcsolatos viszony. Ehhez képest eltérést találhatunk az 1. mondategészen, ahol a 4. mondategység fokozó kapcsolatos viszonyban fűződik az 1–3. tagmondat tömbösödött egységéhez: [(1–2–3)—(4)]: *Lángol a hajnali szél, / [és] röpdös a rózsalevél, / [és] tüzes a szilvafaág, / ó, =[sőt] csupa tűz a világ [is.]* A 3. mondategész a költemény legbonyolultabb mondattani szerkezete. A tömbösödött első két magyarázó utótagú mondategységhez következtető utótagú mellérendeléseként fűződik a 3. mondategység, amely egyben egy célhatározói alárendelés: [(1 ← 2) → (3/hc)]: *Arcul vert engem a kín, / [mert] elementek tejfogaim, / [így] a Naphoz könyörgök én, / [azért, hogy] áldjon meg engem a fény.*

A vers 4 mondategészenek, ezen belül mondategységeinek a tartalmi, logikai összefüggése így összegezhető:

<[(1–2–3)—(4)]—[(1–2–3–4)]—[(1 ← 2) → (3/hc)]—[(1–2–3–4)] >

A mondategységek mondatszerkezete a sorvégek és a versél kiépülésében következetes szabályszerűséget mutat:

1. versszak:	versél – sorközép – sorvég	3. versszak:			
	Á	(Jmi) A	Á	T	A
	Á	A	Á		A
	Á	A	H állan.	Á	A
	Hfm	Á	Á	T	A
2. versszak:			4. versszak:	Á L L Í T M Á N Y	
(Jmi ₁ Jmi ₂)	Á	A	Hh(k)	Á	A
	Á	(Jmi) T	A		Á
	Á	(Jmi) A	Hh		Á
	Á	A			

A sorvégeken az alany (12), a sor elején az állítmány (11) dominanciája jellemző. Ezek az alanyok és állítmányok a mondategységek predikatív viszonyai, a versél és sorvég (Á + A) közvetlenül predatív szerkezet tagja 9 esetben, illetve a 15. sor *Ne legyen boldogtalan én* állításában is benne van az alany. Háromszor határozó vezet be a mondategységet úgy, hogy ezt Á + A követi (4., 11., 14., sor). Kétszer áll állítmány a sor végén egy mondategység állítmányként, melyek közös alanya versélre kerül, a 15–16 sor: A + Á/Hh + Á. Egy tárgy található sor végén (6. sor) az állítmányt (és az igei személyrag által kifejezett alanyt) követve.

Az alapszórendtől eltérő versmondat-építkezés hangsúlyossá teszi a sor végi alanyokat. „A magyar nyelv, a verselés ereszkedő jellegével ellenkezni látszik, ha a sor végére értelmileg jelentős szó kerül, ez már önmagában emelkedő dinamikát jelent” (Péczeley 1965, 178). Ezen ellentmondó tény megoldásának eszköze a versmondatszerkesztés elemzett sajátsága következtében a sor elejére (a verssor első felére) kerülő szó erős hangsúlyozottsága. Az állítmányok és az alanyok adott grammatikai helyzetükből adódó hangsúlyos volta egyensúlyt von a sor végi – sor eleji nyomatékvizonyok között.

A sor végi nyelvi elemek többfunkciósak, hiszen egyben a vers keresztrimes összecsengetésének tagjai is, s mint ilyeneknek „értékmozzanatai azokban a relációkban rejlenek, amelyekben a rím a szöveg egészéhez és részeihez, hangulati céljához és kifejező eszközeihez áll” (Barta-Kardos-Nagy 1974, 254). A rímzők grammatikai helyzetük révén kettős kapcsolódást mutatnak: lineárisan az adott mondategység alanyai (12), állítmányai (3), tárgya (1), s egymásra következve páronként-, valamint a rímpárok versszakonként kiépülő, képzetársításon alapuló összefüggésének részei. A költemény sor végi mondatrészeit vizsgálva szembevetendő, hogy az 1–3. versszakban egy tárgy kivételével (2. versszak 2 sor: *misét*) valamennyi rímző alany. Ha csak az alanyok dominanciáját tekintenénk, azok statikus dologfogalmi jelentése látszólag ellentétbe kerülne a versszakok teljességéből kibontakozó, látványt megelevenítő képekkel. A vers állapotot ír le, a sor végi rímzők a valóság konkrét vagy elvont fogalmi megnevezései, s mint ilyenek, tartalmilag is hangsúlyosak. A költeményben a fogalmi kifejezés mellé társuló többlet forrása a szó, a kép érzelmi, indulati, képzeletmozdító szerepe, az eredeti és átvitt jelentés közötti szemantikai mozgás (síkváltás), továbbá ennek a többletnek a poétikai funkciójá, illetve konnotációjá való kiteljesedése.

Az első versszak rímzavai:

szél – rózsalevél – szilvafaág – világ.

Anélkül, hogy a rímzavak közös fogalom alá vonhatóságát mint jelentéstani elvet vetnénk föl, megállapítható, hogy az első versszak rímzavaiban egy azonos fogalomkör rajzolódik ki. A *szél – rózsalevél – szilvafaág* – megnevezett fogalmi a természet fogalmi körébe tartoznak, ha a versmondatok állítmányainak „sugárzását”: *lángol, röpdös, tüzes, (csupa) tűz* is figyelembe vesszük, akkor egy hajnali táj bontakozik ki a rímzavak együtteséből. A rímzavak egymásutánosságában a fokozatosság érvényesül, jelentésbeli asszociációjuk alapján növekvő sort képeznek:

- a szél: ,anyagtalan',
 a levél (rózsalevél) és az ág (szilvafaág): konkrétak, a bokor, a fa kisebb, nagyobb részelemei,
 a világ: a ,végtelenséget' érzékelteti.

Ezt a fokozatosságot a szavak szerkezeti felépítésében is felismerhetjük:

- a szél: egyszerű szó
 a rózsalevél: kéttagú összetétel
 a szilvafaág: háromtagú összetétel

- a világ: olyan erősen fejezi ki a tágasságot, a végtelenséget, hogy nem igényel szerkezeti bővítést.

Természeti képet elevenít meg az első versszak úgy, hogy „beleködött” a látvány időpontja is: *Lángol a hajnali szél*: a hajnal, ehhez hajlik vissza (konvergencia) a vers gondolati, hangulati íve után a verszáró mondat egység első sora: *harmatok ragyogjanak (hajnal: harmatok)*.

Az első versszak állítmányai (az alanyokkal együtt) térbeli, intenzitásbeli növekedést mutatnak: *lángol [sói] csupa tűz a világ*. Ebben a fokozó, felfokozó lendületben jelentős szerepű a névszói állítmány, a *tűz* fok-mérték határozója: *a csupa*, amely határozói viszonyjelentésével az intenzitás teljességét társítja. A *tűz* a csodált, „rettegett” őselem Nagy László költészetének egyik központi motívuma. Alapjelentésében ritkán fordul elő, a költeményben is többszörösen átértékelődött a változatos grammatikai, stilisztikai situációban: *Lángol a hajnali szél* (1. sor), *tüzes a szilvafaág* (3. sor), *csupa tűz a világ* (4. sor), *Nagy tüzes oltár az ég* (5. sor), *feljön a tűzfejű pap* (7. sor), *úsznak aransugarak* (8. sor), *a Naphoz könyörgök én* (11. sor), *áldjon meg engem a fény* (12. sor), *fényekben ússzon hajam* (14. sor), *harmatok ragyogjanak* (15. sor). A *láng*, a *tűz* esztétikai értékű motivált nyelvi jelek, az élet feltételeivé növelt egyszerű metaforák. A költő a kifejezés határfoka érdekében beleavatkozik a jelölő és jelölt konvencionális viszonyába, nem konkrétan ábrázol, hanem kivetít, sejtet. A *láng*, a *tűz* a vers domináns motívációja alkotja az érzelmi, hangulati egységet.

Az első versszak természeti képe, a látvány emotív tartalommal telítődik. Az ó indulatszó csodálkozást, tetszést, örömet kifejező tartalma valóságviszonyt sűrít, a lírai-én (a költő) ámulatát, a látvány szemlélésének örömeit. A második versszakban az absztrahálás foka még erőteljesebb, ennek háttere az 1. versszak kitiágitott képe: *Csupa tűz a világ – Nagy tüzes oltár az ég /feljön a tűzfejű pap*. Természeti dologfogalmai között a költői látás fokozati mozgása érzékelhető. A rímes összecsengések (metaforái) keresztény és pogány mítoszt asszociálnak:

- (oltár) az ég – (égi) misét
 (tűzfejű) pap – aransugarak.

A *misét* sor végi tárgy a sor eleji igei állítmány *hallgatok* 1. szám 1. személyű lírai alanyát e misztikus történet részesévé teszi. A vallási mítoszt asszociáló vers-atmoszférába harmonikusan épül bele a „lírai” én személyes fájdalma. A címbe a 9–10. sorban megnevezett ifjúkori szenvedések és a lírai én könyörgése a sor végi hívó rím a *kín* asszociációs erőterébe vonható: *Arcul vert engem a kín, telmentek tejfogaim*. Ezt a személyességet (*a kint*) folyamatos következményként követi a könyörgés ténye és tárgya: *a Naphoz könyörgök, én láldjon meg engem a fény*. A sor elejére emelt határozóban a *Naphoz*, a *könyörgök* igei állítmány szükség-szerű vonzatában a *Nap* a tűz, a láng forrása, az emberi melegség és jószág metaforája. A lírai én személyessége az igei állítmányt követő személyes névmás által *könyörgök* én külön nyomatékot nyer. Az *én – fény* rímes összecsengése a költő fényimádatát asszociálja, foglalja össze. A felszólító módú igealak *áldjon* a könyörgést szükségyszerű állításként fogalmazza meg.

A negyedik versszak a könyörgés tárgya, ennek kulcsmondata a ne legyek boldogtalan.

A tagadott létege, valamint a fosztóképzős melléknév együttesen kétszeres tagadása az állítást igenlővé teszi *'boldog legyek'*. Ez az érzelmi-, magatartás-állapot a *kín* fogalmi tartalmával elentézed érzelmileg, hangulatilag múlt és jövő idősíkját egymás mellé vetítve.

A „visszaköszönő” grammatikai formában visszatér a természeti kép „sugárzása”. A látvány megelevenedő képének indítása: *fényekben ússzon hajam* az érzelmi feloldódást hozza azáltal, hogy a személyesség beleolvad ebbe a „sugárzásba”. A felszólító módú igealakok a szenvedés oldásának szükségszerű voltát fejezik ki, a rímes összecsengés tagjaiként nyomatékosítva azt: *harmatok ragyogjanak / fejemre szakadjanak*.

A vers egész gondolati, érzelmi kiépülésének fő jellemzője a részletezett természeti táj, amely alkalmi (kontextuális) jelentésében nem a lexikálisan rögzített denotátumra, hanem a költő érzelmi-, magatartás-állapotára vonatkozik. A vers érzéki és részben érzelmi-hangulati töltése hozzá szemlélteti egységbe az eltérő konnotációjú képeket, ez a szemléleti egység adja a költeményből kirajzolódó költői üzenetet.

IRODALOM

- Barta János – Kardos László – Nagy Miklós: Bevezetés az irodalomelméletbe és az irodalomtudományba, Tankönyvkiadó, Bp., 1974.
- Békési Imre: A gondolkodás grammatikája, Szöveg- és mondat szerkezeti elemzések, Tankönyvkiadó, Bp., 1986.
- Jánosi Zoltán: Nagy László (bölcsészdoktori értekezés, kézirat), Debrecen, 1986.
- Péczy László: Tartalom és versforma, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965.

MOGYORÓDI ÁRPÁD

I. Számú Kertvárosi Általános Iskola
Kazincbarcika

Feladatlap a vízben, vizes oldatokban történő áramvezetés vizsgálatához

Az 5. osztályos technika tantárgyban, a „Barátkozás az elektromossággal” c. fejezetben ismerkednek meg a tanulók az egyszerű áramkör elemeivel. Mivel a tanulmányok során és a mindennapi életben is sokat használt fogalmakról, jelenségekről, eszközökről van szó, fontos ezek alapos megértése, megismerése.

Az áramköri elemek közül a villamos vezeték megismerésénél – funkciója, anyaga, jelölése, szigetelése – szerepel ez a tankönyvi feladat: „Állapítsd meg a következő anyagokról, hogy vezetik-e az elektromos áramot?”, s következik egy felsorolás. Innen választottam ki a folyadékban történő áramvezetés vizsgálatát.

A tananyagrészt részletesebb feldolgozását indokolta:

- a jelenségek jól követhetők, a változások egyértelműek, látványosak, ezért a tanulók szívesen dolgoznak önállóan,
- az anyag- és eszközszükséglet biztosítása nem okoz gondot,
- a baleseti veszély – még fegyelmetlenség esetén is – kicsi,
- a feladatlapban szereplő kémiai fogalmakat csak annyira kell megérteniük, hogy a vizsgálatot el tudják végezni.